

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM

HOÀNG THỊ THU HẰNG

**HÁT HẦU VUA TRONG LỄ CẤP SẮC
CỦA NGƯỜI DAO LÔ GANG Ở HỢP TIẾN,
ĐỒNG HỖ, THÁI NGUYÊN**

Chuyên ngành: Văn học Việt Nam

Mã số: 60.22.01.21

LUẬN VĂN THẠC SĨ NGÔN NGỮ VÀ VĂN HÓA VIỆT NAM

Người hướng dẫn khoa học: PGS. TS Nguyễn Hằng Phương

THÁI NGUYÊN – 2016

LỜI CAM ĐOAN

Tôi xin cam đoan đây là công trình nghiên cứu khoa học của riêng tôi dưới sự hướng dẫn của cô PGS.TS Nguyễn Hằng Phương. Toàn bộ luận văn và tư liệu dịch thuật là trung thực và chưa từng được sử dụng hay công bố bất kỳ dưới hình thức nào.

Các nguồn tài liệu sử dụng để tham khảo được trích dẫn đầy đủ và chính xác. Mọi sự giúp đỡ từ nhiều cá nhân cho việc thực hiện luận văn đã được cảm ơn.

Thái Nguyên, tháng 04 năm 2016

Tác giả luận văn

Hoàng Thị Thu Hằng

LỜI CẢM ƠN

Trong suốt quá trình thực hiện luận văn, tôi đã nhận được sự giúp đỡ nhiệt tình của các thầy, cô giáo, gia đình, đồng nghiệp và bạn bè.

Trước hết, tôi xin được gửi lời cảm ơn chân thành và sự tri ân sâu sắc đến cô giáo hướng dẫn khoa học PGS.TS Nguyễn Hằng Phương đã tận tình chỉ bảo và động viên tôi trong suốt quá trình nghiên cứu, thực hiện và hoàn thành luận văn.

Tôi xin được bày tỏ lời cảm ơn chân thành tới quý thầy, cô trong khoa Ngữ văn - Trường Đại học Sư phạm - Đại học Thái Nguyên đã hết lòng truyền đạt tri thức cho tôi trong quá trình học tập.

Tôi xin trân trọng cảm ơn Ban giám hiệu, Phòng Đào tạo trường Đại học Sư phạm - Đại học Thái Nguyên và thư viện trường Đại học Sư phạm đã tạo mọi điều kiện giúp đỡ tôi hoàn thành luận văn.

Tôi xin gửi lời cảm ơn sâu sắc tới bác Triệu Tiến Phan (thầy cúng cấp sắc) và chú Triệu Văn Phương (nghệ nhân) ở Hợp Tiến - Đông Hỷ - Thái Nguyên đã không quản khó khăn giúp đỡ tôi trong suốt thời gian điền dã, thu thập tư liệu và tiến hành công việc dịch sách được thuận lợi.

Chân thành cảm ơn gia đình, bạn bè đã luôn bên tôi khích lệ, động viên và giúp đỡ tôi trong suốt thời gian thực hiện luận văn

Mặc dù, bản thân đã có sự nỗ lực cố gắng nhưng do thời gian tương đối ngắn và bản thân chưa có kinh nghiệm trong việc nghiên cứu, cho nên khó tránh khỏi những hạn chế và thiếu sót. Vì vậy, tôi rất mong nhận được sự thông cảm và những ý kiến đóng góp, chỉ bảo của các thầy, cô giáo.

Thái Nguyên, tháng 04 năm 2016

Tác giả luận văn

Hoàng Thị Thu Hằng

MỤC LỤC

Trang

LỜI CAM ĐOAN	i
LỜI CẢM ƠN	ii
MỤC LỤC	iii
MỞ ĐẦU	1
1. Lý do chọn đề tài	1
2. Lịch sử nghiên cứu vấn đề	3
3. Mục đích và nhiệm vụ nghiên cứu	7
4. Đối tượng và phạm vi nghiên cứu	8
5. Phương pháp nghiên cứu	8
6. Những đóng góp của luận văn	9
7. Bố cục của luận văn	9
NỘI DUNG	10
Chương 1. KHÁI QUÁT VỀ LỊCH SỬ, XÃ HỘI, VĂN HÓA CỦA NGƯỜI DAO Ở HỢP TIẾN, ĐỒNG HỖ, THÁI NGUYÊN VÀ MỘT SỐ VẤN ĐỀ LÝ LUẬN	10
1.1. Vài nét về cộng đồng người Dao	10
1.1.1. Cộng đồng người Dao Thái Nguyên	10
1.1.2. Cộng đồng người Dao ở Hợp Tiến, Đồng Hỷ, Thái Nguyên	11
1.2. Một số vấn đề lý luận	19
1.2.1. Dân ca và dân ca Dao	19
1.2.2. Hát Hầu Vua	21
1.3. Khái quát về các bài hát trong lễ cấp sắc của người Dao Lô Gang ở Hợp Tiến, Đồng Hỷ, Thái Nguyên	23
1.3.1. Nguồn gốc các bài hát và hát Hầu Vua	23
1.3.2. Các bài hát trong lễ cấp sắc gắn liền với phong tục, tín ngưỡng	25
1.3.3. Nghi lễ cấp sắc và phương thức diễn xướng các bài hát Hầu Vua	27

Chương 2. NỘI DUNG CÁC BÀI HÁT HẦU VUA TRONG LỄ CẤP SẮC CỦA NGƯỜI DAO LÔ GANG Ở HỢP TIỀN, ĐỒNG HỖ, THÁI NGUYÊN.....	35
2.1. Thể hiện tấm lòng thành kính trước tổ tiên và thần linh.....	35
2.2. Phác họa bức tranh thiên nhiên tươi đẹp, thơ mộng	55
2.3. Gửi gắm nỗi lòng, tình cảm lứa đôi	62
Chương 3. NGHỆ THUẬT CÁC BÀI HÁT HẦU VUA TRONG LỄ CẤP SẮC CỦA NGƯỜI DAO LÔ GANG Ở HỢP TIỀN, ĐỒNG HỖ, THÁI NGUYÊN.....	68
3.1. Thể thơ	68
3.1.1. Thể thơ thất ngôn	68
3.1.2. Thể thơ tự do	71
3.2. Nhân vật trữ tình	74
3.3. Thời gian và không gian nghệ thuật.....	76
3.4. Ngôn ngữ	82
3.4.1. Ngôn ngữ chất lọc từ lời ăn tiếng nói hàng ngày.....	82
3.4.2. Ngôn ngữ mang bản sắc văn hóa dân tộc Dao	86
3.5. Một số biện pháp tu từ nghệ thuật.....	88
3.5.1. Ẩn dụ.....	88
3.5.2. So sánh.....	91
3.5.3. Điệp từ ngữ	93
KẾT LUẬN.....	97
TÀI LIỆU THAM KHẢO.....	101
PHỤ LỤC	

MỞ ĐẦU

1. Lý do chọn đề tài

1.1. Lý do khoa học

Đất nước Việt Nam trải dài từ ải Nam Quan đến miền đất mũi Cà Mau. Đây là nơi sinh sống của 54 dân tộc anh em. Trong đó, mỗi một dân tộc qua nhiều thế hệ lại có cho riêng mình những gam màu văn hóa riêng độc đáo, phối hợp tạo nên bức tranh văn hóa vừa đa sắc màu vừa thống nhất hài hòa. Dân tộc Dao là một trong số những dân tộc ít người có một nền văn hóa dân gian với các nghi lễ truyền thống giàu bản sắc dân tộc. Trong các nghi lễ của người dân tộc Dao có một nghi lễ đặc trưng là lễ cấp sắc. Nghi lễ này đến nay vẫn được duy trì ở nhiều địa phương. Đồng bào Dao quan niệm người đàn ông Dao nào cũng phải trải qua lễ cấp sắc để đánh dấu sự trưởng thành của mình trong cộng đồng. Trong lễ cấp sắc bắt buộc phải có những bài hát Hầu Vua, hát đối giữa nam và nữ... Lời bài hát đó cho biết nguyên nhân, nguồn gốc và những quan niệm về lễ cấp sắc, đồng thời chứa đựng chiều sâu tâm hồn, tình cảm và tính cách của đồng bào dân tộc Dao. Những bài hát Hầu Vua trong lễ cấp sắc có giá trị cả về mặt nội dung và nghệ thuật, mang tính nhân văn, giáo dục sâu sắc và chứa đựng cả ý nghĩa tâm linh.

Những bài hát Hầu Vua trong lễ cấp sắc chính là hạt nhân nòng cốt trong hát Páo dung tín ngưỡng. Nó đóng vai trò như một mảnh ghép quan trọng trong bức tranh toàn cảnh về văn hóa dân tộc Dao. Hiện nay, những bài dân ca được lưu truyền trong dân gian của tộc người Dao đã được các nhà nghiên cứu tập trung tìm hiểu, sưu tầm và bảo tồn, góp phần vào việc phát triển nền văn hóa của quốc gia. Tuy nhiên, trên cơ sở khảo sát, thống kê và tìm hiểu, chúng tôi nhận thấy đã có một số cá nhân sưu tầm những bài hát Hầu Vua trong nghi lễ cấp sắc của người Dao Lô Gang ở Hợp Tiến, Đông Hỷ, Thái Nguyên, song số lượng còn hạn chế, đặc biệt mảng nghiên cứu còn bỏ trống. Cho nên, vấn đề này đã ngày càng trở nên cấp bách khi xã hội hiện nay đang trong xu thế tiếp thu nhiều nguồn văn hóa ngoại lai, dẫn đến nhiều giá trị văn hóa truyền thống đang có nguy cơ dần dần bị mai một.

1.2. Lí do thực tiễn

Tộc người Dao trong đại gia đình các dân tộc ở Việt Nam có một bề dày lịch sử phát triển lâu dài. Dân tộc Dao đã sáng tạo nên một kho tàng văn hóa dân gian truyền thống phong phú, đặc biệt là vốn văn học rất đa dạng về mặt thể loại, nhiều về số lượng và đặc sắc trong cách thể hiện. Những đóng góp ấy đã hình thành nên một nền văn hóa đa tộc người.

Các bài hát trong nghi lễ cấp sắc là một trong những nét văn hóa truyền thống của người Dao, mang nội dung và ý nghĩa sâu sắc với mong muốn gửi lời cầu nguyện của con cháu đến tổ tiên, các vị thánh thần và chúc mừng... Các bài hát trong lễ cấp sắc, mà cụ thể là những bài hát Hầu Vua được lưu truyền qua nhiều thế hệ tồn tại cho đến ngày nay và trở thành một nét sinh hoạt văn hóa đặc sắc trong cộng đồng người Dao. Cho nên, việc giữ gìn những nét bản sắc văn hóa dân tộc Dao ở xã Hợp Tiến, huyện Đồng Hỷ, tỉnh Thái Nguyên nói riêng và trong cộng đồng người Dao trên khắp mọi miền đất nước nói chung là một vấn đề đang cần được quan tâm. Các bài hát trong nghi lễ cấp sắc của người Dao là loại hình dân ca mang nhiều yếu tố truyền thống chứa đựng trong đó những giá trị văn hóa to lớn. Vì vậy, việc đi sâu vào tìm hiểu các bài hát mang chức năng nghi lễ mà đặc biệt là hát Hầu Vua của dân tộc Dao cư trú tại xã Hợp Tiến, huyện Đồng Hỷ, tỉnh Thái Nguyên hứa hẹn góp phần gìn giữ bản sắc văn hóa truyền thống của đồng bào người Dao nói riêng và dân tộc Việt Nam nói chung. Đồng thời, việc tìm hiểu các bài hát Hầu Vua trong nghi lễ cấp sắc của tộc người Dao Lô Gang ở xã Hợp Tiến, huyện Đồng Hỷ, tỉnh Thái Nguyên sẽ giúp cho chúng ta có thêm một cái nhìn toàn diện và rõ nét hơn về đời sống văn hóa tinh thần của người Dao Lô Gang. Ngoài ra, kết quả nghiên cứu sẽ góp phần cung cấp thêm một nguồn tư liệu vào việc giảng dạy bộ môn văn học dân gian của các dân tộc thiểu số trong nhà trường, góp phần bồi tụ thêm tình yêu, niềm tự hào và khơi dậy mong muốn khám phá, tìm hiểu về các giá trị văn hóa truyền thống của người Dao nói chung và người Dao Lô Gang nói riêng.

Xuất phát từ những lí do thực tiễn và lí luận như trên, chúng tôi chọn những bài hát Hầu Vua được sử dụng trong nghi lễ cấp sắc để làm đề tài nghiên cứu. Chúng tôi lựa chọn đề tài **“Hát Hầu Vua trong lễ cấp sắc của người Dao Lô**

Gang ở Hợp Tiến, Đồng Hỷ, Thái Nguyên”, với hi vọng kết quả nghiên cứu của luận văn sẽ góp phần vào việc bảo tồn và phát huy vốn văn hóa dân gian đặc sắc của dân tộc Dao Lô Gang, mặt khác nhằm giúp cho mọi người có thêm một cái nhìn không chỉ ở góc độ văn hóa về lễ cấp sắc mà còn dưới cái nhìn ở góc độ văn học.

2. Lịch sử nghiên cứu vấn đề

Lễ cấp sắc của người Dao là một trong những nghi lễ truyền thống mang một giá trị nhân văn sâu sắc, từ lâu đã “ăn sâu bén rễ” trong cộng đồng và được xem như là nghi lễ không thể thiếu. Một trong những nét đặc sắc của ngày lễ quan trọng này là những lời hát dân ca chứa đựng tâm hồn dân tộc được diễn xướng giữa một không gian linh thiêng trước sự chứng kiến của nhiều người.

Dân tộc Dao là dân tộc có một kho tàng tri thức văn hóa dân gian phong phú, bởi lẽ họ là những người có tâm hồn nghệ sĩ, yêu thơ văn và rất thích ca hát “ *Từ xa xưa người Dao đã đặc biệt coi trọng ca hát, cổ nhân từng nói: Nơ - hắng dăm, nơ - hắng co, điệu nơ - hắng hồng*” nghĩa là: “*năng uống, năng hát, lại năng hồng*”[58, tr. 315]. Các bài hát của dân tộc Dao tiêu biểu là hát Hầu Vua chính là sự tổng hòa những tư tưởng chủ yếu và đặc điểm nghệ thuật độc đáo được kết tinh trong ngôn từ nghệ thuật. Nó mang giá trị tư tưởng nhân văn, những tình cảm, cách suy nghĩ, cách nói và tâm hồn của người dân tộc Dao.

2.1. Những công trình nghiên cứu về dân ca Dao

Tính đến thời điểm hiện tại, các bài hát mang chức năng nghi lễ của dân tộc Dao Lô Gang chưa được đào sâu nghiên cứu như một chuyên luận, nhưng đã có những công trình nghiên cứu, sưu tầm và những tác phẩm của không ít những nhà khoa học, nhà nghiên cứu đề cập đến những bài dân ca của người Dao .

Vào những thế kỉ trước, dân tộc Dao ở Việt Nam đã được đi vào nghiên cứu, điều đó được chứng minh qua nhiều tư liệu cổ đề cập đến dân tộc Dao như: “**Kiến văn tiểu lục**” của Lê Quý Đôn vào thế kỉ XVIII và cuốn “**Lịch triều hiến chương loại chí**” được biên soạn trong 10 năm (1809 - 1819) của Phan Huy Chú. Những tư liệu trên, đã bước đầu có những khảo tả cơ bản nhất về những dân tộc thiểu số, trong đó có dân tộc Dao trên một số phương diện: nguồn gốc, phong tục tập quán... Nhưng theo nguồn tư liệu mà những cuốn sách cung cấp, nhận thấy ít có sự sưu tầm, trích dẫn hay phân tích về những bài dân ca trong các nghi lễ truyền thống hay

trong sinh hoạt của dân tộc Dao, mà chủ yếu khai thác trên bình diện xã hội học và lịch sử học.

Cuối thế kỷ XIX, đầu thế kỷ XX mảng văn hóa truyền thống của người Dao không chỉ thu hút bút lực của nhiều nhà nghiên cứu trong nước, mà còn có sự tìm hiểu nghiên cứu của những học giả, nhà nghiên cứu nước ngoài. Đáng lưu ý là những công trình sưu tập và nghiên cứu của tác giả Auguste Bonifacy - một sĩ quan người Pháp nhưng lại rất am hiểu về người Dao và biết tiếng Dao cổ. Ông đã đi sâu vào tìm hiểu một số dân tộc thiểu số ở Việt Nam, trong đó có dân tộc Dao. Khởi đầu là việc sưu tập những bài dân ca của người Dao và truyền thuyết về **Bàn Hồ, Quá Sơn Bảng**... Sau nhiều năm khảo cứu chuyên sâu ông đã cho ra mắt một số công trình nghiên cứu được đăng trên “tạp chí Đông Dương” như: *“Mán quần cộc”* (1904-1905), *“Mán quần trắng”* (1905), *“Mán chàm hoặc Lam điền”* (1906), *“Mán tiểu bản hang Đeo Tiên”* (1907), *“Mán đại bản”* (1908)... Những công trình này đã góp phần to lớn vào việc phản ánh sinh động về các nghi lễ, tôn giáo, trang phục, nhà cửa... Ngoài ra, các tác phẩm đã trích dẫn được những đoạn thơ, bài dân ca được ghi chép lại sách cúng của người Dao. Tuy nhiên, ông chưa đi sâu vào việc lí giải.

Như vậy, các công trình của các học giả trong nước như: Lê Quý Đôn, Phan Huy Chú... và học giả nước ngoài mà tiêu biểu là A. Bonifacy đã cung cấp những tư liệu quý giá ban đầu cũng như những hiểu biết cần thiết về người Dao cả về phương diện xã hội, văn hóa và văn học. Song nhìn chung, chưa có sự sưu tầm, phân tích và lí giải cụ thể các bài dân ca của người Dao.

Về sau, giới nghiên cứu đã có thêm những công trình sưu tập các bài dân ca của người Dao một cách chuyên sâu và hệ thống ở từng nhóm Dao cụ thể. Điển hình là công trình *“Hợp tuyển thơ văn Việt Nam - Văn học dân tộc ít người”* Quyển một – NXB Văn học – H.1979 đã sưu tầm và giới thiệu 18 bài dân ca giao duyên than thân, nghi lễ của người Dao. Song công trình này chỉ dừng lại ở việc giới thiệu khái quát chung kết quả sưu tầm của mình mà chưa đi sâu vào những nét nội dung và nghệ thuật của những bài dân ca giao duyên hay nghi lễ của người Dao.

Bên cạnh đó, cuốn sách *“Dân ca Dao”* của Triệu Hữu Lý xuất bản năm 1990 đã bước đầu tổng hợp được các bài dân ca của người Dao. Đó là những lời ca

được thể hiện dưới hình thức hát đối đáp nam nữ, tín ca, những bài hát trong đám cưới, những lời răn, bài ca can chi đã cung cấp cho chúng ta những tư liệu quý giá và định hình được cái nhìn ban đầu, chân xác nhất về dân ca Dao. Trước đó, Triệu Hữu Lý cũng đã sưu tầm được nhiều truyện thơ của người Dao, có thể kể đến truyện **“Đặng Hành và Bàn Đại Hộ”**, **“Bàn Vương ca”**. Năm 1974 trên Tạp chí Dân tộc học số 2, Triệu Hữu Lý đã cho ra mắt bạn đọc truyện **“Đặng Hành và Bàn Đại Hộ”** được dịch từ tiếng Dao sang tiếng phổ thông. Những cuốn sách này là nguồn tư liệu cần thiết để người viết xác định được rõ vấn đề cần nghiên cứu.

Còn trong cuốn sách **“Dân ca các dân tộc Pápé, Sán Dìu, Dao, Lô Lô, Cao Lan”** của tác giả Lê Trung Vũ, trong phần “Dân ca Dao” do hai nhà nghiên cứu Đỗ Quang Tụ, Nguyễn Liên sưu tầm và biên dịch, các nhà nghiên cứu đã khái quát được đôi nét về dân tộc Dao và dân ca Dao. Ngoài ra, một số bài dân ca Dao được sắp xếp theo từng chủ đề như: Tình và cảnh, cộng đồng xã hội, hôn nhân cùng đôi nét lí giải được ghi dưới các bài. Mặc dù vậy, nhưng theo sự khảo sát ban đầu thì các bài dân ca của nhóm Dao Lô Gang chưa được đưa vào tìm hiểu.

2.2. Những công trình nghiên cứu về hát Hầu Vua

Hiện nay, các bài hát Hầu Vua vẫn được sử dụng trong lễ cấp sắc và còn tồn tại trong đời sống văn hóa tinh thần của nhóm Dao Lô Gang. Các bài hát này do thầy cúng và những người dân gìn giữ, được sử dụng trong lễ cấp sắc của người Dao. Tuy nhiên, những bài hát Hầu Vua ở từng địa phương lại có những sắc thái riêng, chứa đựng bản sắc văn hóa tinh thần của những vùng miền khác nhau.

Trong tác phẩm **“Thơ ca dân gian người Dao Tuyên”** của các tác giả Trần Hữu Sơn là một công trình nghiên cứu có giá trị to lớn trong việc phân loại và giới thiệu các loại hình dân ca và đã khái quát được đôi nét về nội dung và nghệ thuật trong các bài dân ca của người Dao Tuyên. Trong phần hai và phần ba của cuốn sách, tác giả đã sưu tầm và dịch thuật được 300 bài dân ca viết về đề tài lao động, nghi lễ phong tục (lễ cấp sắc, lễ cưới, lễ cúng Bàn Vương...), sinh hoạt (các bài hát ru, hát vui chơi, hát giao duyên, hát đối đáp, và tín ca...) bằng cả tiếng Kinh và tiếng Dao. Đặc biệt, trong cuốn sách này những lời hát Hầu Vua đã được tác giả quan tâm và